

tatlan mezőgazdasági válság, a pótanyaggyártás, röviden a gazdasági barbarizmus idején? Igerheti a hitlerizmus apológétája a rossz megszüntét, illetve a haladást? Nem teheti, mert nem hihet a rendszer fellendülésében. Ha ennek ellenére mégis pozitív akar lenni, úgy nem marad más hátra mint a rendszer dicsérése, úgy ahogy az működik, a rosszat előnynek tüntetve fel, a haladást pedig „a sátán művének”. Am aki a fejlődést elveti az szétrobbantja az észszerű haladás kereteit és azt misztikával helyettesíti. — Sombart megélte a Középeurópai kapitalizmus tetőpontját és ezzel a létformával együtt belépett aggastyán korába. Az általános létforma barbarizmusba torkol s Sombart az ideológusa, aki racionális érvek hiányában a miszticizmusba menekül s az állítólag legyőzött, lényegében azonban barbárul folytatódó korszak szemére „az ember ellélektelenülését” veti, hogy azután a kapitalizmus „ökonómiai korszakával” biblikusan leszámoljon. Jeremiás próféta hangján olvassa a bűnös világ fejére a szén- és vas-termelés növekedését, vasutainak, autóinak, repülőgépeinek és rádióinak elszaporodását, modern hajóit, a megnövekedett búzával bevetett területeket, az óriási mennyiségű szövőanyagot s mindennek előtt a világpiacot. A munkamegosztás csodáit visszautasítja. A munkamegosztásban nem a történelmi-haladásbeli miszsiót látja, hanem azt kívánja, hogy „bár csak kivezetődne a német népez Oikumenéből.” Vágyait Schacht teljesíti be, mert megszabadítja Németországot a terhes világpiactól és a Oikumenéből kivezeti — a moshatatlan Vistra-öltöny, a gumi nélküli gumikerék, az uckermäcki kávébab, röviden abba a világba, amit Sombart bölcs előrelátással követel. — A fasizmus korabeli apologetika a régebbiektől minőségileg abban különbözik, hogy nem lehet racionális, mert a barbarizmust a rációval nem lehet megvédelmezni. A régebbi apologetikától különbözik még abban is, hogy már nem a tények hamis kapcsolásával, hanem azok nyílt meghamisításával dolgozik. (H. K.)

A Z EMBER, AKIVEL VISSZAÉLTEK a címe annak a kulturfilozófiai munkának, mely pár hónappal ezelőtt jelent meg Párisban. (Paul A. Robert: Der missbrauchte Mensch.) A munka — bár összefüggő egész, — tanulmányok sorozata Kantról, Goetheról, Napoleonról, Hegelről, a marxizmusról, Nietzschéről, Tolsztojról és Dosztojevskyről. Igénye e tanulmánysorozatnak: „leszámolni a 19. századdal”, s ezért az egyes tanulmányok körvonalá teljesen azonos: Rövid kép a szóbanforgó szellemi jelenségről és azután a kritikája. Ezeknek a kritikáknak a tartalmát a címek és alcímek meglehetősen megközelítik. Ilyen címeket találunk: „az ember önállósul” s következik Kant és Goethe arcképe. Vagy: „a hős tulbecsülése”, — alatta Napoleon rajza. Nietzsche neve alá a következőket írja: „vagy: az emberfeletti ember tévképe.” „A Hegelről Haeckelig” című fejezetet „a mindenáron való fejlődés” formulájával indítja el. A marxizmussal a „téves kollektivismus” platformjáról vitatkozik. „Az ember önállósul” című részt „az önállósággal való visszaélés”, ezt pedig a befejezés követi, a negatív-bíráló részt az építő-pozitív s itt Tolsztoj és Dosztojevskij sorakoznak fel. — A könyv kritikus részével keveset vitatkozhat a bíráló, az ilyen vita különben is csak természetlen lehet. Sokkal fontosabb az a kérdés, hogy mit akar e tanulmánysorozat? A válasza a könyv címe utalna (Az ember, akivel visszaéltek) ha megmondaná, hogy tulajdonképpen ki élt vissza a 19. század emberével. Az itt ábrázolt filozófusok vagy hősök? Avagy ezek az emberek csupán tüneteinek annak a hatalomnak, amely őket mozgatta? Erre nem válaszol a szerző. Ezzel szemben — az utolsó fejezetekben — az embernek, „akivel visszaéltek” útmutatással kíván szolgálni s az utolsó oldalon, az

utolsó szavakban ezeket mondja: „féradozásainkat végre a gyökérnél, az embernél kell kezdeni.“ „Végre“ —? Hát mit csináltak idáig a gondolkodók, prédikátorok és nevelők? Valamennyi az embernél kezdte s megpróbálta az embert valaminő követelés képére formálni. Szerzőnk viszont épp e követelés képét felejtí el megrajzolni s a legtöbb, hogy valami „emberiességet“ követel. Mi ez az „emberiesség? Egy százértelmű szó. S azonkívül hogyan valósítható meg ez az emberiesség? A felelet hiányzik. A Dosztojevskij esszében mindenesetre utal erre amikor azt mondja, hogy „az egyes példájával“. Azonban: végtelen sok neves és névtelen szent szolgáltatót már példát. Mi változott meg a példák követeztében? Buddha, Sokrates, Krisztus és mások példája ellenére a szerző mégis arról az emberről beszél, „akivel visszaéltek.“ — Szerző a saját maga gondolatmenetével igazolja filozófémái terméketlenségét. A gondolkodónak ma elsősorban a célja felől kell tisztában lennie. A „gondolkodás a gondolkodásért“ ideje elmúlt. A gondolkodónak ma gyógytannia kell — konkrété, különben felesleges.

(Zürich)

Szeremley László

A HUMANIZMUS KÉRDÉSÉHEZ. A polgári humanizmus jegyében álló kortársi irodalom egyik közelebből érdeklődést keltő adalékában (*Stefan Zweig: Rotterdami Erasmus diadala és bukása. Rózsavölgyi kiadás, Budapest, 1934.*) az író napjaink világszemléleti villongásai közepette a maga s egy széles európai értelmiségi réteg legfőbb emberi eszményének hódol. A könyvnek ez az eszmei indítéka s egyben általános világszemléleti célzata. A polgári humanizmus mai társadalmi értelmére és szerepére a könyv bevezetése világosan utal, sőt Erasmus alakjának es működésének beállítására is félreérthetetlenül e vonatkozások irányába mutat. „Erasmus — írja Zweig, — az első öntudatos európai, az első harcos békepárti, az ember és szellemszerető humanista ideál legtisztább védelmezője.“ (10. o.) Zweig szerint u. i. ezek a humanizmus időtlen ismervei; ezek posztulálják a szellem teljes politikai pártatlanságát. Ebben a fogalmazásban a humanizmus a szellemi kiválasztottak mindenkori kánonja s így nem csoda, ha a Zweig kezei közt a humanizmus fogalma elveszti minden történelmi tartalmát; hisz' a humanizmus belső tartalma és objektív társadalmi szerepe a történelmi fejlődés, bonyolult dialektikájában folytonosan változik. A humanizmus szerepcseréje a történelmi fejlődés szakadatlanul megújuló helyzeteiben — természetes. A középkori humanizmus Erasmusnál pl. az antik kultúrák sugallataiból, a minden tételelességtől tartózkodó, tisztán etikai értelemben felfogott kereszténység eszményéből, valamint a derengő európai racionalizmus reménységéből merít, hogy valamilyen emelkedett semlegességgé magasuljon kora vallási villongásai közt. *Thomas Morus*-ban már több az etikai forróság, az ostorozó szenvedély s a kismimizettek iránti leplezetlen szívbeli pártosság. A kiátkozott *Spinoza* a nyugati polgári felvilágosodás előharcosa, az örökbéke hirdető *Kant* a spekulatív teológia szétzúzója s a német harmadik rend erkölcsi világának, etikai individualizmusának bölcséleti megfogalmazója. *Fichte*, a porosz autokrácia istenéről úgy ír, mint aki csak arra kell, „hogy segédkezet nyújtson roskadozó rendőri intézményeknek“. (Reden an die deutsche Nation). A hűbériség alkonyán a humanizmus egy *Fichte*, *Lessing* vagy *Schiller* műveiben a német polgári felvilágosodás, *Voltaire* és *Rousseau* műveiben a francia polgári felszabadulás villámfénye. A múlt század derekán — teljesen átértékelt tartalommal — *Ludwig Feuerbach*-nál harcos materialista valáskritikai irányzat. — általa is képviselt hegeli baloldallal, (Bauer, Marx, Engels, Arnold Ruge) már csak egy lépés vezet a negyedik rend